

HJEMMESTYRKENE

Glimt fra Milorgs tilblivelse –
og gjensyn med en unik leiravis
fra maidagene.

Tekst og arr.:
RMD-inform/C. F. Monsen

Frigjøringsjubileet 1995 – femti år siden friheten og befrielsens bølger veltet innover landet – femti år siden en merkelig arme dukket opp fra sitt skjul i skogene. Omkring 45.000 bevapnede medlemmer av Hjemmestyrkene besatte i maidagene alle sentrale knutepunkter i Norge, fra den minste avkrok til de største bysentra.

Organisasjonen var et produkt skapt av krig – for bruk i krig, bygget opp av enkeltmennesker som ikke aksepterte den tapte forsvarskampen i 1940. Frustrerte norske offiserer som tildels urettferdig ble kritisert for dårlig lederskap i landets skjebnetime og privatpersoner uten militær bakgrunn begynte, hver for seg – i all hemmelighet å planlegge motstandsar-

beid rettet mot de tyske okkupanter og det politiske parti Nasjonal Samling. Grupperingene visste til å begynne med ikke om hverandre, et fast organisasjonsmønster manglet.

Utover høsten 1940 ble de første kontakter med ulike grupper opprettet, dette resulterte i en mer formalisert ledelse i organisasjonen Milorg.

Organisert motstand i Norge – Ukjent for regjeringen i London

De britiske myndigheter drev i 1940/41 sitt hemmelige arbeid i Norge uavhengig av og ukjent for den norske eksilregjering i London – en virksomhet som skapte frustrasjon og mismot for regjeringens medlemmer da dette etter hvert ble kjent. Når i tillegg nordmenn kom over til London, høsten 1941 og presenterte en organisert militæravdeling for statsminister Nygaardsvold ble han ille til mote. Han følte mistillit over at han selv, og hans regjering ikke hadde kjennskap over hva som foregikk i Norge, både hva britiske aktiviteter angikk – og i særdeleshet, en norsk militær organisasjon som var etablert uten eksilregjeringens tillatelse og godkjenning. For mange i Norge var mistilliten gjensidig, regjeringens avmakt 9. april 1940 var en stor skuffelse. Derimot ble Kongen og hans nei til tyskerne et sterkt samlenende symbol for de fleste nordmenn. Situasjonsbildet var nå høyst uklart, ingen var tjent med de forhold som nå rådde og 20. november 1941 ble følgende telegram sendt Rådet i Norge: "Regjeringen anerkjenner militærorganisasjonen i Norge og dens styre representert ved Rådet – Alle som arbeider med militære forberedelser for frihetskampen i Norge, oppfordres lojalt til å underordne seg organisasjonen. De skal betrakte seg som stående under militær kommando. Denne sak har vært forelagt H.M. Kongen som er enig med Regjeringen."

Dermed var Milorg blitt en del av det norske forsvar og Rådet sorterte direkte under Hærens Overkommando.

Opprullinger, arrestasjoner og skuffelser

Det siste halvår av 1941 ble motstandsbevegelsen i det sydlige Norge rammet av

Tungt ansvar på unge skuldre. Alvorsfylt spenning, usikkerhet om hva tyskernes reaksjon ville bli, preget mange av dem som sperret og blokkerte okkupantenes vei- og kommunikasjonslinjer ved morgengry, 8. mai 1945.

dramatiske opprullinger. For utrenede nordmenn var det å drive motstandsarbeid et farlig spill. Det tyske Gestapopoliti, sikkerhetstjenesten Abwehr sammen med norske nazimyndigheter lå ikke på latsiden, arrestasjoner, tortur og dødsdommer hørte til tidens orden. En rekke personer innenfor ledelsen i Milorg måtte flykte landet og kontakt med indregrupper ble for en tid brutt. Men vilje til fortsatt motstand var stor, tross opprullinger vokste organisasjonen både i kraft og styrke. I 1942 ble militærkomiteen (MK) opprettet som et selvstendig organ under (SL) Sentralltdelsen. Målet var å bygge opp Milorg som en enhetlig motstandsorganisasjon. Bygningen fikk etter hvert karakter av en kampaorganisasjon som var ukjent i førkrigstidens norske forsvarsmønster. Små avdelinger skulle gjennom gerilja og sabotasje aksjonere mot fienden, men ikke legge opp til strid og regulære trefninger mot tyske troppeenheter.

For eller mot sabotasje?

Det hersket ulike syn om når og hvor sabotasjeformen skulle anvendes. Den kommunistiske del av den norske motstandsbevegelse hadde en tid drevet aktiv sabotasje og spregningsaksjoner, noe som gikk hardt ut over landets befolkning, da tyskerne uten skånsel terroriserte, arresterte og henrettet en rekke uskyldige sivilpersoner. Av denne årsak tok Milorg og myndighetene i London avstand fra denne form for aksjoner, men samtidig ville en

altfor passiv holdning kunne svekke de enkelte Milorg-avdelingens kampmoral. For SL ble dette en vanskelig balansegang, i tillegg skapte de alliertes mange ordre og kontraordre ofte problemer og frustrasjon.

Skuffelser ga styrke

Tross all motgang, sorg ved tap av gode medarbeidere, vokste Milorg til en handlekraftig organisasjon med spesialgrupper innenfor polititjeneste, etterretning, sanitet, kommunikasjon, sabotasje og flyktingtransport.

En av de største utfordringer fikk Milorg i 1944 da flere årsklasser av vernepliktig ungdom innkalt til den nazistiske Arbeidstjeneste risikerte å bli overført til tysk fronttjeneste. En landsomfattende parole gikk ut til de unge med oppfordring om "å dra til skogs". All ungdom ble tatt hånd om av Milorg, leirer ble bygget – en sikkerhetsmessig dristig operasjon utført rett foran øynene på okkupasjonsmakten og et stort krafttak utført av forsyningstjenesten, med underhold av et stort antall mennesker i et land hvor streng rasjoner og stor matmangel rådet.

Høsten 1944 og våren 1945 vokste sabotasjehandlingene i omfang, både lokalt og landssammenheng, Milorg viste tenner. Indutrisabotasje, skipssabotasje, aksjoner mot bensin- og oljelagre, kamp mot Arbeidstjenesten og NS ble igangsett. Nevnes må storaksjonen rettet mot landets jernbanenett, over 1000 mann deltok i

Mangefull militær opplæring grunnet førkrigstidens feilslåtte forsvarspolitik, skremte ikke ungdom fra å klargjøre seg til innsats mot stor tysk overmakt. Operasjonen var meget dristig utført da HS-soldatene hadde minimal personlig utrustning for langvarig strid og var dessuten lett bevæpnet. Et broget utvalg av sivile klær utgjorde til å begynne med uniformeringen. Det eneste felles symbol som markerte en militær enhet, var det påsydde, nasjonalfargede armbind på venstre arm.

"Operasjon Betongblanding", som gikk ut på spregning av en rekke jernbanebruer over det hele det sydlige Norge. Aksjonen skulle hindre overføring av tyske troppeenheter fra Norge til kontinentet, operasjonen vakte oppmerksomhet i allierte kretser.

HS-tropp med egen leiravis

Krigstidens skrevne ord ble alltid brent og tilintetgjort straks de var lest. Beretninger flest fra Milorgs Hjemmestyrker er derfor skrevet i ettertid av begivenhetene, trekk fra vanlig dagligliv, skrevet der og da er en sjeldenhet. Av de mange HS-avdelinger som var operative i mai 1945 fantes imidlertid en tropp som ga ut sin egen leiravis. Mens hele Norge var i festrus satt en ensilig pressemann, oppsatt som sanitetssoldat i gang utgivelsen av leiravisen DAG

GR Stifelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014
senere redaktør og ordfører i Horten, erobret en maltraktert skrivemaskin i en AT-leir hans tropp overtok. Redaktøren bak den unike, maskinskrevne avis tilhørte HS-gruppe 17054 Sanidal i Telemark, som sammen med HS-gruppe 17055 Kroken overtok Arbeidstjenesteleiren Måbulholta i Drangedal. Leiravisen DAG GRY utkom i fem utgaver og gir et levende inntrykk om trivielle daglige episoder og tanker som opptok mannskapene i tiden omkring frigjøringen i 1945.

I disse gledens dage

DAG GRY, som i 1993/94 ble gjengitt i Sannidal Historielags tidsskrift ARVEN, starter sin første utgave 9. mai med en hyllest til "lyset som flommer og varmen som strømmer mot oss i disse gledens dage.

– Så er altså skyene revet fra hinannen og det er igjen mulig for solen i menneskenes sinn å skinne klart og varmende i norske sjeler og sinn. Det er dag gry". Etter denne poetiske, høytidelige innledning får vi vite at 70 mann plutselig var samlet til "en gledens uttrykning, en uttrykning, en uttrykning nærmest av politimeslig art." Dagens største fornøyelse blant guttene er "å få være med på arrestasjoner av folk som under krigen har oppført seg til karakter 6 på karakterskalaen for oppførsel." Redaktør etterlyser forøvrig alt godt stoff, alt som tapes eller finnes, gjerne også ekteskapsannonser og dagens beste vits.

Redaksjonskontoret er værelse no. 3 i Sovebrakka.

Utgave no. 2 (10. mai) er mer dramatisk: Nattalarm fra Neslandsvatn stasjon på Sørlandsbanen. Mistenkelige karer og

en tvilsom kvinne ble hentet ut fra natttoget, avisen benevner alle som Quisling-er og at en av de pagrepne tilsto et drap, han omtales siden for Gardbrukermorderen. Bred omtale får også arrestasjonene av alle NS-medlemmene i Kragerødistriktet. Dramatikk om skudd i Kragerø, som viste seg å være vådeskudd fra uforsiktig omgang med en Stengun, gir plass for formaninger om riktig skjøtsel av våpen. Tidligere opplæring i geriljakrig, satte også sine spor: "Som de fleste husker hadde vi for en tid siden et sirkulære om guerillakrig. Det sto mye stygt der. Det sto også at en ekte guerillasoldat når han intet våpen hadde for hånde, fikk benytte seg av hvad som helst. Gå på som en tiger, klore og sparke bakut og bruke tennene. I det vi gikk fra samlingsplassen i Sannidal før vi ankom hit spurte troppsjefen om alle hadde fått alt med seg. En av karene som sikkert ennå husket sirkulæret godt spurte høitidelig og vakkert om alle hadde husket å få med seg tennene."

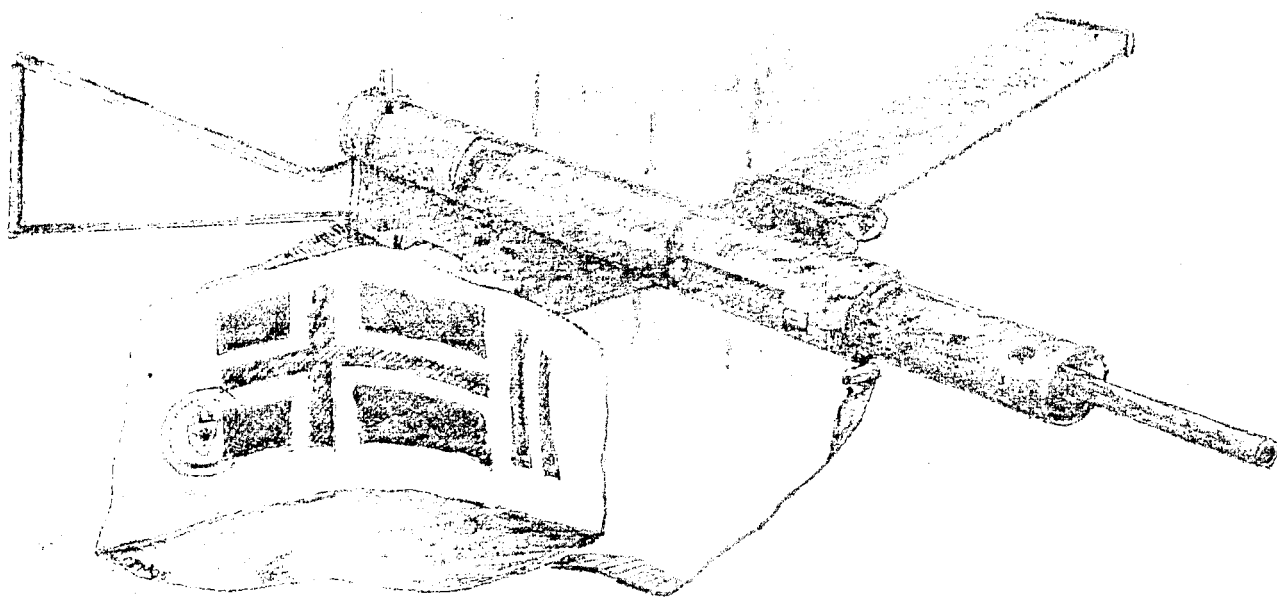
Tyske biler med hvite flagg

No. 3 av DAG GRY, 11. mai 1945 er redigert "med mye huebry og mange avbrytelser." Men humøret har tydeligvis vært på topp hos karene. Den tidligere omtalte arresterte kvinne var ved en feiltagelse løslatt og troppen etterlyser "en høi lys dame, noe hard på maven, runde fyldige hofter og, gjyngende gang på sko no. 38". En mer alvorlig undertone finnes i et annet leserinnlegg, forfattet av tre karer som hadde fått beskjed om å dra hjem: "Da tiden er knapp før bladet går i trykken, vil vi all hast få med noen ord i anledning det militære her i leiren. Da vi som er med i denne leiren har meldt oss helt frivillig for

å frigjøre vort kjære fedreland for nazister og tyskere, vil vi gjøre de høie herrer innerledelsen av heimefronten kjent med, at vi under ingen omstendigheter ønsker de strenge militære justis, men ønsker å drive dette vort virke helt innen frie former som det sømmer seg en god disiplinert normann. NB. Da vi har gått inn for denne sak i godt kameratskap, må heller ingen av oss som har ofret seg for denne sak bli sen heim med mindre vi selv ønsker det. Lev friheten. Ærbødigst fl. frivillige."

Innlegget berører kanskje den største svakhet i Milorgs 1945-oppsetning: mangel på grunnleggende militærutdanning. 1920/30-årenes årsklasser fikk en dårlig – og ofte ingen militærutdannelse. Dette fikk i ettertid også følger for de militære kvalitetsnivå i Milorgs styrker. Ingen kunne melde seg inn i organisasjonen. Hvem som kom med, og ikke kom med berodde ofte på tilfeldigheter, grunnleggende militærutdanning var det så som så med. I krigens slutfase kom mange frivillige med en sterk patriotisk ånd med i organisasjonen, mange var tidligere "trukket fri" fra sin førstegangstjeneste. Det å ikke kunne tjenestegjøre under militær kommando kunne ha fått alvorlige følger hvis det hadde kommet til åpen strid med

Norges dype skoger, det masseproduserende engelske automatvåpen Stengun og armbindet med norsk flagg er blitt stående som symbolet over Milorgs Hjemmestyrker, som i 1945 med rundt 45.000 mann sto ansikt til ansikt med den tyske okkupants omlag 350.000 mannsterke hær som totalt behersket hele det sydlige Norge.

overlegne rutinerte tyske styrker. En garvet HS-mann utalte i ettertid:

– Vi var heldige, tyskerne holdt seg heldigvis i ro, ellers hadde det gått riktig galt.

Utgave no. 3 avsluttes med redaktørens reportasjetur til Kragerø "– Ganske pussig karer, å se torvet i Kragerø flaggsmykket med det norske, det engelske, det russiske og det amerikanske flagget, og alle mennesker med flagg og sløifer både oppe og nede. De venta på engelskmennene som skulle ankomme til Kragerø i kvell – Bilene durer ut av Kragerø i dag med hvite flagg og ikke fullt så brakjekke som da de kom."

Redaktøren besøkte også arrestlokalene og gir en detaljert reportasje om allmennrikstanden for en del av lokalsamfunnets brakte medlemmer av Nasjonal Samling. "En har gjort i boksa," en annen hadde "– begge hender i veiret, mens det randt i stride strømme ut gjennom buksebene."

Kampen er utkjempet av andre enn oss

De to siste leiravisutgaver, 13. og 16. mai omtaler blant annet den store parade, innmarsjen og overtagelse av den tyske garnisonsleir i Kragerø. "– Det blev barbert og skalpert, ja det var sannelig en som var så snobbete at han vaska beina – så samledes snart en hær og med musikk i spissen inntok så denne samling av mer og mindre, kanskje helst det siste heldigvis, soldater Kragerø by. Det var stas i Kragerø. Alle huser, både små og store vat tømt for sitt innhold. Alt som kunne krabbe og gå var i gatene. De skrek på hjemmefronten, fortalte dem hvilke helter de var og jenter av alle aldre hoppa og ned i skoa av

begeistring når disse krigens menn kom forbi."

Etter all denne virak trekker en alvorstfyllt redaktør seg tilbake til sitt spartanske kontor hvor han bedømmer sin egen og Hjemmestyrkenes innsats: "Så var da den store dag til ende og nå vil jeg være litt grov med oss sjøl. La oss være enig om at det ikke er så mye å rope hurra for det som vi gjør i disse dagene. Det er ingen sak å rykke inn i barakker og leire når fienden på forhånd har kapitulert eller endog reist sin vei. Kampen er utkjempet av andre end oss. De hurraer vi får skal vi stille stunder sende i tankens verden til dem som istykkerrevet og sanderlemmet ligger igjen på slagmarkene og som flyter omkring livløse på dets store hav. Jeg sier dette fordi vi ofte så lett for å bli store og hovmodige. Hermed er ingen underkjenning av det arbeide i det skjulte som mange har gjort og som var forbundet med dødstraffen hengende over seg. Jeg tar hatten av for blandt alle dere kanskje særlig Drangedøler som slet med våpentransportene nattestid."

I sin avskjedsartikkel 16. mai 1945 understrekes sterkt behovet for å sette pris på friheten etter fem under fremmed åk. Redaktøren har også synspunkter om klaskesillet fra førkrigstiden som er i ferd med å utviskes og sett i denne sammenheng "er kanskje de fem åra ikke så bortkasta allikavel."

Slik slutter leiravisen DAG GRY sitt korte, hektiske liv som informasjonsorgan for en liten enhet av hjemmestyrkene i de hektiske maidager nasjonen opplevde i 1945. Femti år etter gir avisen våre lesere et livfullt bilde av tanker og daglig tjeneste for den enkelte HS-soldat da Norge ble frigjort etter fem års okkupasjon.

KILDER:

Arven, nr. 38-43, 1993/94.

Meldingsblad for Sannidal Historielag:

Dag Gry, leiravis, HS-gruppe 17054 Sannidal,

Utgavene 1.–5. mai 1945.

Håndslag, fakta og orientering for nordmenn. Nr. 7. Stockholm 1945.

Moland, Arnfinn: Milorg 1941–43.

Sabotasje i Norge under 2. verdenskrig, to publikasjoner utgitt av Norges Hjemmefrontmuseum. 1987/1991.

Sannidal i krigsårene 1940 til 1945.

Utgitt av Sannidal Historielag 1985.

Gammel forsvarsordning – Dyrekjøpt erfaring

Slik Milorgs Hjemmestyrker sto fram i 1945 var den egentlig tuftet på en meget gammel norsk forsvarsordning hvor de enkelte distrikter sørget for sitt eget forsvar, dermed ble det Milorg som sørget for det historiske bindeledd mellom den gamle Leidgangsordning og våre dagers Heimevern. Historien om Milorg er også historien om hva resultatet ble når et lite lands forsvarsopplæring og nødvendig modernisering forsømmes – og hva det kostet av innsats og tragedier for å gjenvinne det tapte. Milorg ble en dyrekjøpt erfaring, som sammen med 9. april 1940, bør være en rettesnor for fremtidig norsk forsvarspolitik. Dette bør være vår generasjons løfte og hyllest til alle som ga sitt liv i kampen for den fred og frihet vi nå i femti år har høstet fruktene av.

Innbydelse til det 35. militære Norgesmesterskap i skyting 1995

Hærens transportkorps, skole- og øvingsavdeling (HTKSØ) arrangerer ovennevnte mesterskap (Gevær AG-3 og pistol Glock 17) i Vatneleiren i tiden 29-31 august 1995.

TIDSPROGRAM:

Tirsdag 29 august: Åpning, fremmøte
Prøveskyting,
teknisk møte

Onsdag 30 august: Feltskyting gevær
og pistol
Stevnemiddag

Torsdag 31 august: Baneskyting gevær
og pistol
Premieutdeling.
Avreise.

Mesterskapet vil bli gjennomført iht bestemmelser gitt TFF Gr 43 pkt 433 A og E (Utgave 1 jan 1993) Det vil i løpet av mars/april bli sendt ut rettelser i dette direktiv, følgende rettelse gjelder for dette mesterskapet:

433 E III pkt 1, Hele siden sendes ut, etter siste setning i det nevnte punktet er det tilføyd: «Enhver endring som medfører fasonmessig endring av originale deler er forbudt. Dette gjelder også sikter og avtrekk. Kun deler som til enhver tid er katalogisert i Forsvarets forsyningssystem kan benyttes.

Påmelding skal gå gjennom egen avdeling og være HTKSØ i hende innen 11. august 1995. Påmeldingen fylles ut i prioritert rekkefølge, og skal inneholde følgende:

Grad/nr Etternavn og fornavn

Avdeling

Fødselsdag og år/Klasse

Disiplin: AG-3/Pistol

Grad og navn på lagleder

Ankomsttid og avreisetid

Påmelding mottas KUN skriftlig eller på faks 535-4393

(Ufullstendige påmeldinger returneres)

Det er uniformsplikt ved alle offisielle tilstelninger.

Ved stor deltakelse vil Forsvarets overkommando (PIII-7) regulere kvoten ved i første rekke å ta hensyn til avdelingens 3-mannslag.

Behov for innkvartering, ankomst og avreisetidspunkt meddeles ved påmelding.

Deltakerne vil bli innkvartert og forpleid ved HTKSØ.

Det vil bli satt opp transport til HTKSØ ved på forhånd avtalte flyankomster.

Henvendelse før konkurransen til Idrettskontoret/HTKSØ.

Kontaktmann Kapt. Jørn Holmen.

Tlf mil 535-4389 Tlf siv 51 62 1000

Henvendelse ved oppmøte ved Vakta/-HTKSØ